

שיעורי ליל שבת

שיעור מוריניו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 195 – תשפ"א

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בענין פתיחת בקבוקים בשבת קודש

כשמשמיעים ברמה את קול התורה

הנגיף מתרחק ממחנינו

חז"ל דורשים על הפסוק "הקול קול יעקב והידיים ידי עשו", שבשעה שהקול קול יעקב דהיינו שעם ישראל עוסקים בתורה ובמצוות אין הידיים ידי עשו ואין הוא מצליח לגרום להם רעה, אך להפך אם הם מתעצלים בתורה ובמצוות הידיים ידי עשו והוא גובר על עם ישראל.

והקשה הגאון מוילנא זיע"א דהלא דרשת חז"ל היא להפך מפשטות הפסוקים, שהרי כתוב דהקול קול יעקב ולמרות זאת הידיים ידי עשו.

ובפשטות הביאור הוא דדברים אלו נאמרו בתמיהה ע"י יצחק, דהכיצד יתכן שהקול קול יעקב והידיים ידי עשו, ולכך זה תואם עם דרשת חז"ל.

ושמעתי ביאור נפלא בזה ממרן הרב שך זצ"ל דבאמת צדקו דברי הגאון דשני המצבים הולכים יחדיו, דבשעה שהקול קול יעקב, והישיבות ובתי המדרש מלאים בלומדי תורה הידיים האיומות של עשו נשארות אצלו ואין הוא מזיק לכלל ישראל, אך כשהקול אינו קול יעקב אזי הידיים אינם נשארות אצל עשו אלא נשלחות וזורעות רוע והרס בעולם כולו.

וכמה מתאימים הדברים לתקופתנו, כשהעולם כולו עומד מלכת בגלל נגיף קטן שעושה שמות בכל רחבי תבל, ובזכות זה שאנו משמיעים ברמה את קול יעקב, ועולם הישיבות והכוללים התחיל וממשיך ביתר שאת את זמן החורף, בזכות זה נזכה שהידיים של נגיף הקורונה ישארו אצל עשו ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו.

דעת הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה קמא צא אות יב) דיש חילוק בין פתיחת פקקי מתכת כבקבוקי יין או מיץ ענבים לפתיחת בקבוקי פלסטיק, דעל פקקי הפלסטיק יש שם כלי כבר קודם החיבור, שהרי היו נחשבים לפקק כבר קודם לכן אלא שהדקום ע"י מכונה, ולפיכך יש להקל שמותר לפותחם, אך על פקקי מתכת כלל לא היה שם פקק קודם לכן, ולכך אסור לפותחם שהרי עובר בזה על איסור דאורייתא של עשיית כלי.

וחילוק נוסף יש, דאת פקקי הפלסטיק ישנה אפשרות להוציא יחד עם הטבעת, ולכך יש עליהם שם כלי כבר קודם הפתיחה, אך את פקקי המתכת לעולם לא ניתן להוציא בלי ניתוק הטבעת, ולכך נחשבת פתיחתם לעשיית כלי.

ולכך הורו הגרש"ז א והגר"ש אלישיב זצ"ל דאם עושה נקב בפקק המתכת מותר לפותחו, כיון שעתה לאחר שנקבו אין הוא נחשב לפקק וממילא אין איסור עשיית כלי בניתוקו מהטבעת, ואף איסור סותר בעשיית הנקב אין בזה כיון שבעודו מחובר אין הוא נחשב לכלי כלל.

ושמעתי שבבית שר התורה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אין מניחין לעשות נקב בפקק מתכת בשום אופן, ואף הורה הגר"ח לבני ביתו שאם לא פתחו את הבקבוק בערב שבת לא יעשו קידוש על היין אלא על הפת, אלא שלמעשה תמיד היו להם שכנים טובים שהביאו להם יין כששכחו לפתוח (מפי בנו הגרא"ש קניבסקי שליט"א).

וצריך ביאור מדוע אין לעשות נקב בפקק מתכת הרי בעודו מחובר אין לפקק שם כלי ואין כאן משום סותר.

ושמעתי שהגאון רבי פנחס שרייבר זצ"ל הורה לבני ביתו שלא לעשות נקב בפקק של בקבוק יין, ונימק דהיות שדעת

כמה מהפוסקים שיש שם כלי אף על פקק מתכת המחובר לבקבוק, וכפי שידוע דעת הגר"י פישר זצ"ל שאף על פקק המתכת יש שם כלי בעודו מחובר, ומותר לפתוח אף בקבוקי מתכת, ולדבריהם אסור לעשות נקב בפקק מתכת כיון שסותר כלי בכך.

ולפיכך אמר הגר"פ שרייבר דאף שקיבלנו את דעת רוב הפוסקים שפקק מתכת מחובר אינו נחשב לכלי, זהו דוקא לחומרא שאסור לפתוח פקק מתכת בשבת, אך לא נקבל את דבריהם אף לקולא לעשות חור כיון שלדעת חלק מן הפוסקים זהו כבר כלי ועובר בזה על איסור סותר.

תרתי לטיבותא

אולם נראה דיש להקל לעשות חור בפקק מתכת ולפתוח את הבקבוק כיון שיש כאן תרתי לטיבותא, האחד דדעת הרבה מן הפוסקים ובראשם החזו"א דאין לפקק שם כלי בעודו מחובר, (עי' ארחות שבת פ"ב אות ל') והשני הוא דעת חלק מן הראשונים (רש"י שבת מז, וספר יראים, וכן מובא במ"ב שיד סק"ז בשם הגר"א) דאין בכלים איסור סתירה כלל, ודלא כפסק שאר הראשונים שרק בחבית גרועה (מוסתקי) אין איסור סתירה בכלים.

וכן בערוך השולחן (שיד אות ח) כתב "דאין לגעור בהם במי שסותרים חבית גמורה מפני שלדעת הרבה מרבתינו היתר גמור הוא, יש להם לסמוך על חמשה אבות העולם, וכן פסק אחד מגדולי האחרונים (הגר"א).

וסברא נוספת להקל בזה כתב הגרשז"א (מובא בשש"כ פ"ט ס"ז הערה סא) דאין לחוש לאיסור סותר בניקוב הפקק כיון שהפקק אינו כלי חשוב והוי כמוסתקי (חבית גרועה) שמותר לשוברו, וכן אמר הגר"ש אלישיב זצ"ל.

הוצאת המשקה דרך הנקב

ואמנם הסטייפלער הק' היה עושה נקב בפקק הבקבוק ושופך את המשקה דרך הנקב, וזה ודאי מותר שהרי עושה את הנקב לצורך הוצאת האוכל ולא לצורך הכלי, והרי זה כדין 'חותלות' המבואר בשו"ע (שיד ס"ח) שמותר לקרוע שקיות ע"מ להוציא את תכולתן משום שהשקיות נחשבות כקליפות אגוזים, וכפי שפסק החזו"א (סי' סא) דמותר לקרוע מעטפה ע"מ להוציא את המכתב שבתוכה, והיסוד הוא דאם עוסק בהוצאת התכולה יש כאן דין 'חותלות' ומותר.

ויש להקשות על דעת הגרשז"א והגר"ש"א זצ"ל שהתירו לפתוח פקק מתכת ע"י עשיית נקב, דכל סברתם שייכת רק אם זורק את הפקק לאחר פתיחתו, אבל כפי הרגילות אנשים ממשיכים להשתמש עם אותו הפקק גם לאחר הפתיחה, וא"כ עשה כאן כלי גרוע, ואף זה נחשב למכה בפטיש.

עשיית כלי גרוע פחות ממוסתקי

ויתכן לומר ע"פ מש"כ השו"ע (שיד ס"א) דכל ההיתר לשבור חבית שנשברה ודיבק שבריה בזפת (מוסתקי) הוא רק אם לא מכוין לנקבה יפה שיהיה לה לפתח, אבל אם מכוין לנקבה יפה אסור, אך החזו"א (או"ח נא ס"ק ז) כתב דאף אם כיון בשבירת ראש החבית שהפתח יהיה מנוקב יפה אינו חשוב כבונה כלי, דמה בכך שמייפה את הקלקול, הרי בסופו של דבר יש כאן קלקול.

ויש להבין בדברי החזו"א, הרי לכאורה כשעושה את הדבר בשני שלבים, קודם כל שובר את החבית ולאחמ"כ מייפה את החור ודאי שאף לחזו"א מתחייב בכך, וא"כ מה בכך אם עושה הדברים בזא"ז או שמבצעם בבת אחת.

ואפשר דכשמפריד המעשים זה מזה הדבר אסור כיון שבעשיית הייפוי יש כאן רק מעשה של ייפוי, אך כשעושה הדברים בבת אחת יש כאן מעשה של קלקול, ומה בכך שאף מתייפה הדבר בכך.

בקשת המהרי"ט שיבקשו עליו רחמים

כתב המהרי"ט בפ"ק דקידושין (דף כ"ז ע"א) 'חידושים היו לי בסוגיית ציבורין באגב ושכחתי', והקשה הגר"ש אלישיב בהערות למסכת קידושין שם מה ראה המהרי"ט לכתוב דברים אלו בספרו, ומה רצה לומר בזה?

וכתב דנראה לתרץ ע"פ מה דאיתא בשבת (סז ע"א) דאדם שיש לו אילן המשיר פירותיו יצבענו בצבע אדום כדי שירואהו רבים ויבקשו עליו רחמים, וה"נ נראה דכיון שהוציא המהרי"ט את ספריו בחייו כוונתו בזה היתה שיבקשו עליו רחמים שהמקום יחזיר לו את אבידתו (הערות קידושין כז ע"א).

אלא דבאמת נראה דאף אם עושה הדברים בזה אחר זה הדבר מותר, דאחר ששבר את המוסתקי, לא שייך עשיית כלי פחות ממוסתקי, וא"כ אף בנידונינו כאשר פותח את פקק המתכת המנוקב אף אם מתכוין להמשיך ולהשתמש בו אי"ז נחשב עשיית כלי, כיון שעשיית פקק חד פעמי עם נקב הוי כלי גרוע פחות ממוסתקי ואי"ז עשיית כלי.

ולענין הלכה בפתיחת פקק פלסטיק שבפתיחתו נפרדת ממנו טבעת הורה הגרש"ז אויערבך זצ"ל להיתר לפותחו בשבת, והגר"נ קרליץ זצ"ל הורה לאיסור משום מכה בפטיש שע"י הסרת הטבעת המחוברת לפקק עושה את הפקק ראוי לשימוש, והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב בתשובה לשאלה דראוי שלא לפתוח פקק פלסטיק בשבת, ולכך ראוי לכל יר"ש לפתוח את הפקקים בערב שבת.

ואולם יש להעיר על אותם שעושים נקב בפקק פלסטיק בשבת

כמו שהתירו הפוסקים בפקק מתכת, דאינו נכון לעשות כן כיון שפקק פלסטיק נחשב לרוב הפוסקים ככלי אף בעודו מחובר, וא"כ בעשיית הנקב סותרים כלי בשבת, ונמצא שכרם בהפסדם שהרי באים להחמיר כדי שלא לפתוח את פקק הפלסטיק אף שהרבה פוסקים מתירים בזה, וע"י עשיית הנקב מביאים את עצמם לספק חילול שבת בסתירת כלי בשבת.

לא אמר 'ותן טל ומטר' וסיים הברכה, קודם שהתחיל תקע בשופר, האם ימתין לשומע תפילה?

בשו"ע (ק"ד ס"ו) כתב דאם לא הזכיר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בימות הגשמים וסיים הברכה ונזכר קודם שהתחיל 'אתה קדוש' אין צריך לחזור אלא אומר שם 'משיב הרוח ומוריד הגשם' ללא חתימה.

וכן כתב השו"ע לגבי 'יעלה ויבוא' (בסי' תכ"ב) דאם לא אמר יעלה ויבוא ונזכר בין ברכת רצה למודים יאמר שם יעלה ויבוא וימשיך כדרכו, ופשוט שדברי השו"ע אמורים אף לגבי 'טל ומטר', שאם לא אמר 'ותן טל ומטר', ונזכר לאחר שחתם ברכת השנים קודם שהתחיל 'תקע בשופר' אומר שם 'ותן טל ומטר' וממשיך בתפילתו, וכן כתבו הבן איש חי, כף החיים, ושו"ע הרב שיאמר 'ותן טל ומטר' בין הברכות, וכן מבואר במ"ב (שם ס"ק טו) ובביה"ל שם, ובפרט שמקור דברי השו"ע הוא מהראב"ה שקאי לענין 'טל ומטר'.

ובביאור הלכה שם (ד"ה בלא חתימה) כתב דכיון שרבינו יונה פליג בזה וס"ל דלאחר שסיים את ברכתו הוי כמי שהתחיל ברכה אחרת וחוזר לראש, וישנם ראיות מכמה מקומות כדעתו, על כן אף שקשה מאוד להכריע כנגד השו"ע אחרי שהרבה אחרונים פסקו כמותו, מ"מ לענין 'משיב הרוח' (כשלא הזכיר טל) נראה דאם אמר בא"ה יאמר 'למדני חוקיך' ואח"כ 'משיב הרוח' וסיים הברכה, אף שלדעת השו"ע יכול לאומרו בין הברכות.

והוסיף הביה"ל דאף לענין 'טל ומטר' אם שכח להזכיר וסיים ברכת השנים, אע"פ שלא התחיל תקע, לא יאמר כאן 'ותן טל ומטר' שהרי יכול לאומרו בשומע תפילה ולצאת לכו"ע, ובמאמר מרדכי כתב סברא זו בדעת השו"ע עצמו, דהטעם שלא הזכיר השו"ע הלכה זו לגבי 'טל ומטר' זהו משום שיכול לאומרו בשומע תפילה, וא"כ לשיטתו אף לדעת השו"ע אין להשלים 'טל ומטר' בין הברכות.

מוח הטענה של יצחק אבינו

הגמ' בשבת (פ"ט ע"ב) מספרת דלעתיד לבוא יבוא הקב"ה לאבות הקדושים ויאמר להם 'בניכם חטאו לי', ואברהם ויעקב ישיבו דהואיל וחטאו 'מחו על קדושת שמך' שעל ידי שתענישם יתקדש שמך שאתה עושה דין בעוברין על דבריך, וע"ז נאמר 'כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו', אך שיגיע הקב"ה ליצחק הוא יסגור עליהם מכמה אופנים כפי שמאריכה הגמ' שם.

ושמעתי ביאור חסידי נפלא בזה, דמדוע דוקא יצחק הוא זה שיסגור על עם ישראל, כיון שליצחק היה גם בן רשע, ובכ"ז הוא אהבו אהבה יתירה, וכדכתיב 'ויאהב יצחק את עשו', וע"י כך הוא יכול לעמוד מול רבש"ע ולומר, אני אהבתי את בני למרות רשעותו וחטאיו, תרחם גם אתה על בניך למרות חטאיהם, וזהו 'ויאהב יצחק את עשו, כי ציד בפיו', יצחק אהב את עשו כי על ידו יש לו ציד בפה לטעון כלפי הקב"ה שירחם על בניו.

והנפק"מ בין דברי הביה"ל למאמר מרדכי הוא, דהגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובות ונהגות הביא את דברי הביאור הלכה, וכתב שיש לו עצה טובה יותר, שיאמר 'טל ומטר' בשני המקומות, פעם אחת בין הברכות ופעם שניה בשמע קולנו.

ולכאוף הדבר תלוי בזה, דלמאמר מרדכי אין יכול לעשות כן, שהרי אף לדעת השו"ע צריך לאומרו בשומע תפילה וכשאומר בין הברכות הוי הפסק, אך לדעת הביה"ל כיון שלדעת השו"ע צריך לומר אותו בין הברכות, לכך אי"ז הפסק שהרי אומרו שם כדי לצאת ידי כל השיטות.

החושש שישכח יאמר כדעת השו"ע

ובשו"ת אור לציון הביא את דברי הביאור הלכה, וכתב שדבריו נכונים להלכה וכן צריך לנהוג, אלא שהמציאות למעשה היא שישכח אף בשומע תפילה, ולכך רק מי שברור לו שיזכור בשומע תפילה יאמרנו שם, אך מי שאינו בטוח בכך יאמרנו כאן בין הברכות כדעת השו"ע.

והנה כפתרון לשכחה יש את העצה של התשובות ונהגות לומר בשני המקומות, אלא שנראה דדבריו הם דלא כביאור הלכה, שהרי בביה"ל רק כתב שיאמרנו בשומע תפילה, ואם כדברי התשובות ונהגות היה עליו לומר שיאמרנו בשני המקומות.

וכן מש"כ באור לציון הוא דלא כדברי הביאור הלכה, שהרי הביה"ל כתב את דבריו להלכה ולא חילק דבאופן שיש חשש שיכחה יאמרנו במקומו, אלא דצ"ב מדוע באמת שלא יאמרנו בשני המקומות כדי לצאת ידי הכל, וכן כדי שלא יחזור אם ישכח בשומע תפילה.

טעמו של המשנה ברורה

ועל כן נראה דמה שכתב המ"ב שאם נזכר שלא אמר 'ותן טל ומטר' וסיים הברכה שלא יאמרנו בין הברכות אלא בשומע תפילה, אי"ז משום דאף שבאמת אנו פוסקים כדעת השו"ע אם כבר ניתן להשלים בשומע תפילה עדיף שייצא ידי הכל ויאמרנו בשומע תפילה, שהרי לדעת השו"ע כיון שעדיין יכול לאומרו בין הברכות ולשייכו לברך עלינו ודאי שאסור לו לדלג ע"מ להשלימו בשמע קולנו.

אלא טעמו של המ"ב הוא דכיון שראיות רבות יש כדעת הראשונים שלא ניתן להזכיר בין הברכות, אף שאין אנו יכולים להורות שצריך לחזור אם הזכיר בין הברכות וסיים התפילה כנגד דברי השו"ע, אך כיון שיש אפשרות להשלים בשומע תפילה ואז לכ"ע אי"צ לחזור, על כן צריכים אנו לעשות כן, אף שודאי דדעת השו"ע עצמו שיזכיר במקומו בין הברכות.

ואחר שנפסק דלמעשה אם נזכר אחר שסיים הברכה יאמרנו בשומע תפילה, על כן נחשבת הזכרת 'טל ומטר' כהזכרה שאינה מחויבת שכתב המ"ב (בס"ק ל"ב) דאף לשיטות שס"ל שניתן להזכיר בין הברכות, זהו דוקא לענין הזכרות המחויבות אבל בהזכרות שאינם מחויבות אין לאומרם אחר שסיים הברכה, ועל כן ס"ל לביה"ל דאין לומר 'ותן טל ומטר' בין הברכות כפי שייעצו התשובות ונהגות והאור לציון, דהוי הפסק כהזכרה שאינה מחויבת.

ואף שבשיעור הקודם הבאנו דאף מי שאמר 'מוריד הטל' בימות הגשמים שאי"צ לחזור אין 'משיב הרוח' שלו נחשב כהזכרה שאינה מחויבת כיון שבעיקרא 'משיב הרוח' הוא הזכרה המחויבת, אך כ"ז דוקא 'משיב הרוח' שהוא ממטבע הברכה, אבל 'טל ומטר' שהוא ממטבע התפילה כפי שידוע מדברי הגר"ח מברסק, אין יכול להשלימו בסיום הברכה אם אינו נחשב כרגע כהזכרה המחויבת.